УДК 37.003:81’243

Чуєнко В.Л., Миколаївський державний гуманітарний університет ім. П. Могили

Чуєнко Вікторія Леонідівна – старший викладач кафедри англійської мови МДГУ ім. П. Могили. Коло наукових інтересів – зміст та методи навчання професійно зорієнтованої англійської мови (екологія, політологія).

Шляхи формування екологічної свідомості та екологічної культури засобами іноземної мови

Стаття торкається проблеми виховання екологічної культури студентів у процесі навчання англійської мови в закладах вищої освіти. Автор зазначає, що проведення дискусій на екологічні теми, підготовка повідомлень або доповідей до екологічних конференцій, опрацювання фахової автентичної літератури тощо є такими видами роботи, які сприяють формуванню екологічної свідомості й культури студентів та засвоєнню нових екологічних знань і цінностей.

The article covers the problem of ecological culture formation in the process of teaching languages in higher educational establishments. The author analyzes the main types of activity, such as discussions, talk shows, preparation of reports for students’ conferences, search and thorough studying of authentic special literature, writing essays on ecological topics, etc., proving that all of them are aimed at providing students with new ecological knowledge and making them understand essential ethic values.

Безліч проблем у сучасному світі породжено наслідками людської діяльності, особливе місце серед яких належить проблемам екологічним. Вони досягли глобальних масштабів, відбилися на соціально-економічному стані держав, ще раз вказуючи людству на необхідність зміни характеру відносин з природою. Як визначають американські вчені (T. Miller, W. Cunningham, P. Taylor, Aldo Leopold), у ставленні людини до природи завжди протистояли і досі протистоять два типи ментальності [8; 9]:

– “*Frontier*”, або “*throwaway mentality*”, коли люди вважають землю джерелом невичерпних ресурсів і вірять у те, що зростаюче виробництво і технологічні відкриття неминуче можуть привести до покращення умов життя. Такий тип ментальності є антропоцентричним, оскільки наголошує домінуючу роль людини над природою і убачає головне призначення людини у тому, щоб завойовувати і підкоряти природу.
– “*Sustainable-earth*”, або “*conserve mentality*”, засновується на переконанні, що ресурси землі є вичерпними і зростаюче виробництво, навпаки, може негативно вплинути на відновлювальні природні процеси. Акцент робиться не на домінуванні, а на кооперації й співробітництві людини і природи. Організація Greenpeace інтерпретує це таким чином: “Ecology has taught us that the whole earth is part of our body and that

we must learn to respect it as we respect ourselves. As we feel for ourselves, we must feel for all forms of life – the whales, the seals, the forests and the seas" [8, c. 592].

Спираючись на світовий екологічний досвід попередніх років, можна зазначити, що переважаючим був антропоцентричний підхід, а якщо люди й усвідомлювали необхідність докорінних змін, то не одразу же втілювали їх у життя. Вони починали серйозно замислюватися над негативними наслідками своєї діяльності лише після того, як ці наслідки завдавали багато шкоди не лише природному середовищу, але й людству загалом.

Зараз увага світових вчених, в тому числі й українських, зосереджується на необхідності дотримання природоцентричного типу відносин і виховання людини з природоцентричним менталітетом. Саме на це націлена екологічна освіта в Україні, причому наголошується, що цей процес має охопити всі вікові групи і стати безперервним, тобто його ефективність забезпечується лише тоді, коли триває все життя людини, починаючи з раннього віку. У Концепції екологічної освіти України зазначено, що екологічна освіта є необхідною складовою гармонійного, екологічно безпечного розвитку держави [1].

Екологічна освіта спрямована передовсім на формування екологічної свідомості і культури у членів суспільства. Це у свою чергу може стати вагомим чинником у запобіганні майбутніх або розв'язанні вже існуючих екологічних проблем, а у глобальному сенсі виступити важливою умовою виживання людства. Оволодіння екологічною культурою передбачає знання загальних закономірностей розвитку природи і суспільства, розуміння того, що історія суспільства є продовженням еволюції природи, котра є першоосновою існування людини, а також знаходження різних стратегій і форм забезпечення гармонії у їх взаємовідносинах. Іншими словами, людина повинна усвідомлювати себе невід'ємною частиною природної спільності, відчувати, що її життя, здоров'я значною мірою залежать від стану, в якому перебуває природа. Тому вона має навчитися оцінювати і моделювати екологічні ситуації та збалансовувати свою діяльність таким чином, щоб не порушувати екологічної рівноваги.

І.М. Грабовська під екологічною освітою розуміє таку систему навчання і виховання, що "допомагає людині усвідомити себе в навколишньому світі і зрозуміти основні правила, які забезпечують можливість існування людства… на сучасному етапі і в майбутньому, це вміння узгоджувати свої дії з логікою самої природи" [3, с. 27].

Протягом тривалого часу проблема формування екологічної культури була пов'язана переважно із здобуттям теоретичних і практичних знань на заняттях з географії, біології, хімії чи основних екологічних дисциплін. Аналіз сучасних досліджень, проведених Гапоновою С.В., Тарасенко М.В., Вайсбурд М.Л., Махмутовою Є.Н. та ін., довів, що ця проблема може бути вирішена й засобами іноземних мов, зокрема англійської мови. Тарасенко М.В., наприклад, продемонстрував можливість розвитку міжпредметних зв'язків і запропонував свій сценарій позакласного заходу з вивчення екологічних питань, особливо для тих, хто цікавиться проблемами навколишнього середовища і водночас англійською мовою як "інструментом пізнання з питань довкілля" [7]. Вайсбурд М.Л. і Толстиков С.Н. виділили чотири етапи навчально-практичної роботи на заняттях з англійської мови (створення психологічного настрою, робота з екологічними джерелами, підготовка до усного мовлення і участь у міжнародних екологічних проектах), які націлюються на засвоєння і використання школярами отриманих екологічних знань.

Однак увага вищезгаданих дослідників зосереджувалась переважно на формуванні екологічної культури на рівні загальноосвітніх шкіл. Вони враховували вікові, психологічні особливості школярів і пропонували види роботи і теми, цікаві для тих, хто вивчає іноземну мову.

Метою нашого дослідження було проаналізувати і визначити головні засоби формування екологічної культури і свідомості студентів у процесі навчання англійської мови у закладах вищої освіти. Власне на заняттях з англійської мови у вищій школі, поряд з формуванням мовної і мовленнєвої компетенцій, студенти можуть закріпляти або поглиблювати знання про базові екологічні принципи і норми, які вони почали вивчати ще в школі, знайомитися зі світовими найновітнішими дослідженнями в галузі природничих наук, взятими з автентичних джерел, і ділитися, здійснюючи акт комунікації, власним

екологічним досвідом. Відповідно до мети були поставлені наступні **завдання:**

- висвітлити аудиторні і позааудиторні форми роботи, що сприяють закріпленню і реалізації студентами екологічних знань;
- розкрити роль викладача англійської мови у процесі формування екологічної культури студентів.

Актуальність і глобальність екологічних проблем привели до того, що їх вивчення було включено у процес навчання в закладах вищої освіти. Ознайомлення з деякими екологічними питаннями і базовими поняттями передбачено й на заняттях з англійської мови, правда, у більш узагальненому вигляді на I етапі навчання на всіх факультетах і поглиблено на II етапі на спеціалізованому, медико-екологічному факультеті, на основі якого проводилося наше дослідження. Специфіка викладання ESP на старших курсах така, що студенти вже мають певну базу знань з профілюючих дисциплін, тому на заняттях з англійської мови відбувається процес закріплення, поглиблення й обміну цими знаннями.

Викладачеві у цьому процесі відводиться значна роль. Для того, щоб виховувати у своїх студентів позитивне ставлення, любов і повагу до природи, йому самому слід бути екологічно свідомим і в деякій мірі обізнаним в екологічних питаннях, демонструвати високий рівень екологічної культури, проявляти ініціативність, бережливість і небайдужість до того, що відбувається навкруги, а також бути зразком для наслідування поведінки. Оскільки він не є екологом за фахом, то не може навчити студентів екологічним тонкощам або судити про їх фахову компетентність, про фаховий зміст їх висловлювань, як судив би спеціаліст. Проте він у змозі вплинути на їх світосприйняття, на їх свідомість, на їх ставлення до природи.

В компетенцію викладача англійської мови входить не лише правильна організація аудиторної діяльності студентів і розвиток їх комунікативної компетенції, а й знаходження різних шляхів стимуляції їх позааудиторної активності. Ми маємо на увазі залучення студентів до участі в екологічних акціях, міжнародних наукових конференціях і олімпіадах, а також міжнародних екологічних проектах і програмах, тобто спонукання до практичної реалізації набутих ними знань іноземною мовою. Знання іноземних мов для студента-еколога є необхідним фактором, оскільки зараз існує зростаюча потреба у полікультурному спілкуванні з метою поширення міжнародних зв'язків і співробітництва у галузі охорони довкілля.

Для забезпечення ефективного формування екологічної свідомості студентів, для стимуляції їх екологічної активності викладач може застосувати різні види роботи. Результати проведеного нами дослідження виявили, що найбільш продуктивними з них стали: дискусії і дебати, рольові ігри, робота з науковими або науково-популярними автентичними джерелами, проведення міні-конференцій тощо. Перевагу отримали ті види діяльності, які стимулювали творче і критичне мислення студентів, їх вміння аналізувати, узагальнювати і порівнювати різні точки зору. Отже, зупинимося детальніше на деяких з них.

Важливим джерелом екологічної інформації є спеціальні тексти наукового, науково-популярного або публіцистичного напрямку. Їх добір викладач здійснює, враховуючи наступні критерії:

- **По-перше, тексти мають бути проблемними, інформаційно насиченими і стимулювати інтерес студентів до екологічної теми.** Інформативність тексту, за словами Ю.І. Пассова, є однією з ефективних умов його змістового сприйняття. Чим цікавішим є текст, чим більше значущої інформації він містить, тим більший відгук він отримає у душі читача [5]. Оскільки робота над текстом передбачає не тільки його читання і переклад, а й обговорення, то дуже важливо, щоб його зміст ніс мотиваційно-спонукаючий характер і стимулював розумову діяльність студентів, викликав в них емоційну реакцію та бажання висловлювати власні думки.
- **По-друге, не менш ефективним для засвоєння матеріалу є коефіцієнт його новизни,** оскільки часто новизна асоціюється з тим, що є цікавим. Новий матеріал може не тільки викликати жваву дискусію серед студентів, але й на довгий час залишатися в їх пам'яті.
- **По-третє, тексти повинні містити корисну інформацію,** яка б поширювала загальний світогляд студентів і могла б бути застосована ними у реальному житті, в тому числі й для їх майбутнього професійного росту або поглиблення знань з фаху.

– **По-четверте, бажано, щоб студенти, опрацьовуючи текст, знайомилися з термінологічною лексикою.** Терміни, за словами Семенчука Ю.О., вивчаються не заради термінів, "вони є не стільки метою, скільки засобом для успішної мовленнєвої діяльності студентів" [6, с. 32]. Оволодіння і вільне оперування спеціальною лексикою, на якій базується професійне спілкування, може допомогти студентам активно включитися в обговорення професійних тем або полегшити читання і розуміння фахових текстів, а також свідчать про рівень набутого ними професіоналізму. Як вважає Кусько К.Ф., "текст за фахом – це передовсім засіб становлення та розвитку професійної, точніше мовнопрофесійної, майстерності" [6].
– **По-п'яте, відібраний матеріал повинен мати виховний характер,** тобто стимулювати етичне ставлення студентів до природних об'єктів, викликати в них співпереживання або поглиблювати відчуття їх відповідальності за власні вчинки.

Практика показує, що важко знайти матеріали, які задовольняли б усім вищезгаданим вимогам. Проте статті, що друкуються в журналах "National Geographic", "The Environment", "Naturopa", які містять багато нових фактів вже минулих подій і знайомлять студентів з глобальними чи локальними екологічними проблемами та науковими дослідженнями, проведеними спеціалістами з Канади, США, Європи, або тексти, взяті з англомовних фахових підручників, які насичені термінологією, у сукупності з аудіо- і відеоматеріалами можуть бути успішно використані на заняттях з англійської мови.

Проте ми вважаємо, зосереджувати увагу на роботі із лише спеціальними текстами не є доцільним. Для забезпечення позитивного психо-емоційного настрою на заняттях можна звернутися до уривків оригінальних літературних творів або творів образотворчого мистецтва [4], які дають змогу поширити комунікативну компетенцію студентів. На основі подібних текстів можна проводити дискусії, ток-шоу, інтерв'ю (наприклад, між представниками екологічних організацій різних країн), презентацію нової екологічно чистої продукції або технології, екскурсію по національному парку або зоопарку. Як показала практика, такі види роботи є ефективними в плані формування екологічної свідомості у студентів.

Відомо, що одним з природних способів вільного спілкування є дискусія. Її головною ознакою є наявність предмета обговорення [2]. Якщо на I етапі навчання на заняттях з англійської мови передбачається обговорення таких загальних тем, як Global Warming, Water, Soil, and Air Pollution, Chernobyl Disaster and Its Consequences та ін., то на II етапі коло тем, що пропонуються, розширюється (наприклад, Alternative Sources of Energy, Biodiversity Conservation, World Hunger and Wars, Water and Wastewater Treatment), а разом з цим ускладнюється й термінологія, що має бути вивчена і застосована студентами. На основі зазначених загальних тем моделюється тема для дискусії, наприклад, Is Nuclear Energy Safe? або Should People Stop Conducting Experiments on Animals? Дискусія стає можливою у тому разі, якщо обрана тема є цікавою, проблемною, іноді суперечливою або незвичайною. Проте Гапонова С.В. на перший план висуває критерій цікавості: "Цікавий не обов'язково означає спірний, а дискусія – це не тільки суперечка. В реальній комунікації, як правило, ми обговорюємо звичні, цікаві для нас речі і тільки деякі з них є дійсно спірними" [2, с. 3].

Основна роль, що виконується викладачем під час проведення дискусії, полягає у створенні необхідних умов для успішної, природної, тобто наближеної до реальності, комунікації і координація дій між учасниками. Якщо дискусія переростає у жваві дебати, то він повинен вміти збалансувати розбіжності у точках зору, передбачити і згладити конфліктні ситуації, що нерідко виникають у процесі обміну думок, спровокувати або підтримати розмову тоді, коли простежується зменшення її темпу. Іншими словами – володіти у повній мірі складним механізмом управління актом комунікації.

Обговорення визначеної теми може проходити у формі рольової гри або у вигляді засідання "круглого столу". Тоді всім учасникам надається однакова можливість висловлювати власні думки, вступати у дебати з метою спільного, колективного знаходження найкращого варіанту розв'язання проблеми, що піднімається. Студенти засвоюють норми поведінки у професійному спілкуванні, розвивають вміння переконливо аргументувати і

коректно відстоювати свою точку зору, критично аналізувати ситуацію з різних боків. А разом з цим вони усвідомлюють свій внесок, свою значущість у вирішенні екологічних питань. Особливу активність студентів можна відзначити тоді, коли мова йдеться про їх власний практичний досвід і почуття, про те, що вони бачили, досліджували або зробили власноручно для збереження довкілля.

Як показала практика викладання професійної англійської мови, студенти із зацікавленістю ставляться до проведення міні-конференцій, які також передбачають обмін екологічним досвідом. Студентам пропонується підготувати доповіді на екологічну тему, також створити постери або таблиці, які служать допоміжними візуальними засобами презентації матеріалу. Конференції можуть бути присвячені важливим датам в екології або тим проблемним питанням, що турбують студентів. Слід зазначити, що такий вид роботи, перш за все, стимулює пошуково-пізнавальну діяльність студентів, оскільки націлюється на самостійний пошук необхідної інформації будь-то у пресі чи науковій літературі, англомовних словниках або на Інтернет-сайтах. По-друге, ними закріплюється вміння систематизовувати отриману інформацію, виділяти в ній головне і другорядне, проте й розкриваються у повній мірі їх ораторські здібності. Їм надається можливість продемонструвати свою креативність і оригінальність щодо індивідуального відбору мовних засобів і вибору найкращої, на їх думку, форми презентації інформації.

Насправді підготовку до виступу на конференції не можна вважати легким завданням. Незважаючи на те, що студенти мають “свободу дій”, вони, як правило, стикаються з низкою проблем: як, зберігаючи необхідний для доповіді обсяг (а для міні-конференцій доповідь триватиме до 5-7 хвилин), забезпечити її змістовне наповнення, як логічно і послідовно зв’язати її частини, як привернути увагу аудиторії до теми і утримати їх інтерес, як дипломатично і переконливо провести діалог зі слухачами під час відповіді на запитання тощо. На нашу думку, успішність виступу знаходиться у прямій залежності не тільки від індивідуальних здібностей і талантів студентів, але й від того, наскільки багато уваги приділялось викладачем на заняттях навчанню монологічної і діалогічної форм спілкування і стимулюванню продуктивної мовленнєво-розумової діяльності студентів.

Не можна залишити поза увагою той факт, що студенти, особливо старших курсів, мають досить високу потребу у самовираженні, чому сприяє не лише участь у конференціях і диспутах, але й письмові види роботи. Перш за все, ми маємо на увазі написання есе, офіційних листів (наприклад, до місцевих органів влади або міжнародних організацій), рецензій, відгуків, які вимагають дотримання певних правил, а саме: чіткої структури, послідовності викладення, обгрунтованості тощо. Такі теми для есе, як “A zoo has no useful purpose” або “People are living longer now, aren’t they?”, змушують студентів замислитися над суттю екологічних проблем, обрати свою позицію і захистити її, запевняючи інших у власній правоті.

Отже, проаналізувавши основні види роботи, що використовуються на заняттях з англійської мови на екологічному факультеті, можна зробити наступні **висновки:**

- Проведення дискусій/дебатів на екологічні теми, підготовка повідомлень або доповідей до екологічних конференцій, аналіз фахової літератури, участь у міжнародних програмах і т.п. сприяють формуванню екологічної свідомості студентів, поглибленню їх екологічних знань і засвоєнню ними базових етичних принципів. Разом з цим стимулюється їх пізнавальна діяльність, розширюється їх світогляд і комунікативна компетенція.
- Для забезпечення успішного засвоєння екологічних знань викладач здійснює добір необхідної фахової літератури, враховуючи критерії інформативності, новизни, корисності та ін., створює належні умови для розширення комунікативних можливостей студентів, необхідних для їх професійного спілкування, а також залучає їх до практичної реалізації власних знань.
- Оволодіння на заняттях з англійської мови вмінням критично мислити, аналізувати отриману інформацію, аргументувати і відстоювати власну точку зору може стати дуже корисним для студентів, особливо для їх майбутньої професійної діяльності.

Література

1. Концепція екологічної освіти України // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2002. – № 7 (квітень).
2. Гапонова С.В. Дискусія як вправа для навчання вільного спілкування іноземною мовою // Іноземні мови. – 1999. – № 4. – С. 3-10.
3. Грабовська І.М. Проблеми екологічної освіти // Арка. – 1994. – № 2-3. – С. 27.
4. Лебідь С.Г. Спеціалізований курс екології як засіб формування екологічної культури школярів // Наукові праці: Науково-методичний журнал. Т. 24. Вип. 11. Педагогічні науки. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2002. – С. 145-152.
5. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – М.: Просвещение, 1991. – 223 с.
6. Семенчук Ю.О. Вивчення термінологічної лексики у курсі ділової англійської мови // Іноземні мови. – 2003. – № 3. – С. 29-32.
7. Тарасенко М.В. Сценарій позакласного заходу з екологічних проблем // Іноземні мови. – 1999. – № 3. – С. 17-20.
8. Miller G. Tyler, Jr. Environmental Science: Introduction. – Wadsworth Publishing Company, 1988. – 450 p.